

Tabu vagy kontextus? - A strasbourgi emberi jogi bíróság újabb döntései a horogkereszt tilalmáról

ABSTRACT

As a restriction on freedom of expression, the ban of symbols of totalitarian regimes is generally accepted in Europe. The legitimate reason for this is the historical situation in which the victims of totalitarian regimes still live with us, and the relatively young democracies want to prevent the return of toxic ideas and dictatorships. The peculiarity of symbolic speech is that the symbols used can have multiple meanings, so there may be a need to punish the use of these symbols only in case of promoting totalitarian systems and ideologies. This paper aims to analyse two legal cases arising from the prohibition of the use of swastikas and points out how consistently the court interpretation takes into account the context of the use of symbols and the historical background of symbols.

Keywords: freedom of expression ■ swastika ■ ECtHR

I. A DIKTATÚRÁK SZIMBÓLUMAIRÓL ÉS TILALMUKRÓL - EURÓPAI ATTITÜDÖK ÉS JOGPOLITIKAI KERETEK

A 20. század önkényuralmi rendszerei és világháborúi olyan mély sebeket ejtettek az emberiség kollektív emlékezetében, amelyek nemcsak a személyesen érintettek száma miatt, de az emberi és a közösségi értékekben végzett rombolás súlya alapján is hosszú távon velünk maradnak. A totalitárius rendszerek érdekes sajátossága az ideológiai szimbólumrendszer használata. Ezek a szimbólumok lényeges szerepet játszottak a diktatúrákban a rendszer megteremtésében, fenntartásában, és még bukásuk után is hatással bírnak. Ez utóbbi valószínűleg azokra a társadalmi jelenségekre világít rá, amelyek kitermelték a totá-

lis rendszereket, és továbbra is relevánsak társadalmi-politikai kontextusban. A politikai hatalom és rend legitimációjában jelentős szerepet játszó hagyományok és vallásosság, pontosabban a belőlük fakadó rituálék és szimbólumok általában is fontosak a politikai identitás létrehozásában, illetve a politikai közösség kohéziójának megteremtésében. A totalitárius rezsim szimbolikája és „ikonográfiája” közeli kapcsolatban áll e rendszerek politikai ideológiájával, továbbá ezeket a jelképeket túlnyomó többségükben ősi kultúrák jelképrendszeréből választották – üzeneteiket tehát ezek ismeretében lehetséges feltárni.^[1]

A náci diktatúra vagy a nyilas rémuralom viszonylag rövid időszaka is maradandó nyomot hagyott a történelemben, a hosszabb ideig létező totális rezsimok pedig a magánszférába való behatolással többgenerációs élményekké váltak, ugyanis az emlékezet nemcsak az explicit jelképeket köti e rendszerekhez, de a mindennapi élet megannyi jelenségét is. Ez és különösen a totalitárius politikai rendszerek jelképekhez való vonzódása eredményezi, hogy az önkényuralmi rendszerek szimbolikája meglehetősen sokszínű. Az általuk használt vagy hozzájuk köthető jelképek jogi megítélését szolgálja, ha e jelképeket konkretizáljuk, ami néhány szimbólum explicit néven nevezésével, de a diktatórikus rendszerhez való kötődés megragadásával is lehetséges. A feltár tehát sokszínű, ha a szimbólumok használatának korlátozását tűzzük ki célul. Az első körben azok a szimbólumok szerepelnek, amelyeket a diktatórikus rendszerek hivatalosan használtak, majd további, egyértelműen az önkényuralmi rendszerekhez köthető jelképek következnek (például a fasiszta vesszőnyaláb,^[2] a Franco-rendszer vesszőnyaláb-jelképei, a nyilasok által használt árpádsávós zászló vagy a diktatúrák fegyveres szervezeteinek egyenruhái). Bizonytalanabb talajon járunk, ha felidézzük, hogy a rendszerre utalás szimbolikus üzenetét hordozhatják bizonyos mozdulatok (a náci karlendítéses köszöntés), személynevek (a személykultuszból fakadóan Marx, Lenin, Tolbuhin, Adolf Hitler stb. neve), kifejezések (például „felszabadulás”, „élettér”), könyvek (tipikusan a *Mein Kampf*), zenék (például diktátorok kedvenc zeneszerzői), szobrok (akár ikonikus személyeket ábrázolnak, akár például a Vörös Hadsereg hőstetteinek tisztelegnek), egyéb alkotások (festmények stb.), hivatalosnak mondható politikai-ideológiai doktrínák (fajelmélet, osztályharc), jeles naptári napok (április 4., május 1., november 7. stb.) tekintetében. Ezek a jelképek megjelenhetnek explicit és kódolt formákban is (például az általános vélekedés szerint a 88 a náci „Heil Hitler”-köszöntés számkódja).^[3]

A szimbolika absztraktabb formáinak (a jelképekbe tömörített üzenetek) érdekes jelensége, hogy kevés az önállóan alkotott, új szimbólum: a rezsim általában archaikus forrásokból merítenek, ezzel is erősítve legitimá-

[1] Az áttekintés alapja: Sviličić – Maldini, 2013, 570-573.

[2] Madarász, 2014, 108-109.

[3] A kódok sokszínűségéhez ld. a <https://dasversteckspiel.de> portált, illetve a Spiegel Online cikket (Spiegel Online: Truth about 88. New Book Reveals Secret Meaning of Neo-Nazi Codes, 2011).

ciójukat. Az ősi jelképek eredeti jelentéstartalmát az ideológiák a saját javukra módosítják, alapjaikban megváltoztatva vagy elvetve a korábbi-eredeti jelentésüket.^[4] Ebből származik az interpretációs kihívás: az adott szimbólum immár több üzenetet hordoz, és kontextustól, értelmezéstől vagy kommunikációtól függően többféle dekódolása lehetséges. A jelen dolgozatban nem szükséges az egyes jelképek részletes fejlődéstörténetét (például épp a szvasztika^[5] több ezer éves múltját) feldolgozni, elegendő annak rögzítése, hogy egyes szimbólumok (sőt a legtöbbször) már az önkényuralmi rendszereket megelőzően léteztek. Ezzel az ismerettel természetesen a jogalkalmazónak rendelkeznie kell, hogy az adott helyzet megítélésakor a jelképek jelentésrétegeit, lehetséges üzeneteit feltárhassa.

Az önkényuralmi rendszerek jelképeivel kapcsolatos jogpolitikai attitűdök és jogi viták mögött sajátos történelmi dinamika rejlik. A szimbólumokkal szembeni tilalmak nyilván a rendszerek bukása után merülhetnek fel, ennek kézenfekvő legitimációs, politikai indoka pedig az új berendezkedésnek az előző rendszerrel szembeni pozicionálása.^[6] Másrészt a tilalmak megjelenése a politikai kommunikációs mezőben alapjogi kérdéseket is felvet, elsősorban a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatban. Ezek a tilalmak így – politikai háttérüket tekintve – tudatos intézkedések, és mint ilyenek, az adott időszakban a szimbólika egyfajta újraértékelését jelentik. A kelet- és közép-európai új demokráciákban még egy generációnyi idő elteltével is problémát jelentenek a régi rezsimek szimbólumai, és kreatív kihívásokkal gazdagítják az alapjogi diskurzust.

Egy példaként Koltay András a *Vajnai-ügyben* hozott, a szimbólumok többértelműségére alapozó érveléssel operáló EJEB-döntés kritikájaként megfogalmazza: „Ami a vörös csillag többértelműségét illeti, ez Magyarországon nem feltétlenül igaz. A több mint négy évtizedig tartó diktatúra nehezen gyógyuló sebeket okozott. A rendszer áldozatai és a magyar történelmet alaposan ismerők emlékezetében a vörös csillagról aligha a nyugat-európai baloldali mozgalmak egyenlő választójogért folytatott küzdelme jut eszükbe, sokkal inkább a vörös csillag lehullása a középületekről 1956 októberében és 1989 során. Ez a szimbolikus aktus nem a baloldali eszmék elutasítását jelentette, hanem a gyűlölt önkényuralmi rendszer eltörlésének csillapíthatatlan vágyát testesítette meg. A vörös csillag tehát mást jelenthet Magyarországon, Litvániában, Kambodzsában és Franciaországban vagy Olaszországban.”^[7]

Az Európa Tanács fellépése a náci és fasiszta önkényuralmi jelképekkel szemben a 20. század második felében inkább a rasszizmus és xenofóbia elleni küzdelem kontextusában jelentkezett.^[8] Ezt némileg később (a keleti blokk

[4] Sviličić – Maldini, 2013, 570.

[5] Imádta a világot, amíg Hitler el nem lopta: a szvasztika (mult-kor.hu: Imádta a világot..., 2011).

[6] Sajó, 1995; Teitel, 2000.

[7] Ld. Koltay, 2010, 79.

[8] Ld. ECRI General Policy Recommendation No 1 on combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance (1996), valamint ECRI General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech (2015).

felbomlása miatt) követte a kommunista rezsimiek örökségével és jelképeivel szembeni markánsabb kiállás. A Velencei Bizottság mindazonáltal a kommunista-szocialista rendszerek szimbólumai elleni fellépés európai standardjait (az EJEB-gyakorlatot) inkább a *Vajnai-ügytől* kezdte felvázolni.^[9] Az Európai Uniónak a totalitárius rendszerekkel szembeni állásfoglalásai is hasonló alapon nyugszanak.^[10] Az Unióban csak későn kezdődött parlamenti vita a kifejezetten a náci és fasiszta szimbólumok és jelszavak tilalmáról (2005, 2017).^[11]

A Velencei Bizottság szerint^[12] a szóban forgó jelképek tilalma szinte szükségszerűen ütközik a véleménynyilvánítás és az egyesülés szabadságával, ezért e kiemelt értékek védelme miatt alapos vizsgálatra van szükség az intézkedések elfogadhatóságának megítélésékor. A törvény általi meghatározottság^[13] mércejét tekintve az államok szabályozási megoldásait aszerint csoportosíthatjuk, hogy a szimbólumokat konkrétan megnevezik (mint például Magyarország) vagy (kevésbé elfogadhatóan) nem egzakt módon utalnak rá (például mint „totalitárius kommunista szimbólumok”). A tilalmat alátámasztó célkitűzések legitimitása^[14] több érdekléssel is alátámasztható. Az egyes tilalmak iránti nyomós társadalmi szükséglet igazolható a demokrácia védelmével (bár a rendszerellenesnek mondott pártok betiltása körütekintést igényel),^[15] valamint mások jogainak sérelme és a köznyugalom megzavarásának megelőzésével. A Velencei Bizottság a *Vajnai-ügyben* kifejtett bírósági álláspontot idézve kiemeli, hogy a totalitárius ideológia hirdetésének lehetősége nem elégséges indok a szimbólumok tilalmára, különösen, ha ezek többes jelentéstartalommal bírnak.^[16]

Megállapíthatjuk, hogy az önkényuralmi szimbólumok tilalmának igazolása részben a szélsőséges, rasszista megnyilvánulások és a gyűlöletbeszéd visszaszorítását, részben a totalitárius rendszerek elítélését és visszatérésük megakadályozását magában foglaló diskurzus része. Ezen általánosabb célok az egyének jogainak és a közrendnek a védelmét szolgálják. Arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy ez az önkényuralmi jelképekről folytatott diskurzus magában foglalja a náci és a fasiszta, valamint a kommunista rendszerek elutasításában tapasztalható kettős mérce kritikáját. Az ezzel kapcsolatos érvrendszer egyébként az EJEB gyakorlatából is meríthet.^[17]

[9] Ld. CDL-AD(2013)004-e.

[10] A Tanács együttes fellépése (1996. július 15.) az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján; a Tanács 2008/913/IB kerethatározata (2008. november 28.); az Európai Parlament 2009. április 2-i állásfoglalása.

[11] Legislative Observatory, 2017/3007(RSP), és European Parliament: Debates.

[12] CDL-AD(2013)004-e.

[13] CDL-AD(2013)004-e, [69]–[78].

[14] CDL-AD(2013)004-e, [79]–[83].

[15] CDL-AD(2013)004-e, [93].

[16] CDL-AD(2013)004-e, [121].

[17] Ld. ehhez: Koltay, 2010, 80-81.

Az egyes nemzeti jogrendszerekben található szabályozások^[18] közül a német és az orosz büntetőjogi normákat említjük meg itt. A német Strafrechtbuchban a 86. cikk az alkotmányellenes szervezetek propagandaanyagainak terjesztését bünteti. Ilyen szervezetnek minősülnek egyebek mellett az alkotmányellenes működés miatt feloszlott politikai pártok, de a tényállás alá esnek a korábban létezett nemzetiszocialista szervezetek célkitűzéseit támogató propagandaanyagok is. A propagandaanyag akkor tényállásszerű, ha tartalmában a szabad, demokratikus alkotmányos rend, illetve a nemzetek közösségének eszméje ellen irányul. Nem valósít meg bűncselekményt az oktatási-kulturális célzatú terjesztés. A 86a. cikk ezen túlmenően bünteti az ilyen szervezetek szimbólumainak terjesztését, nyilvános használatát, előállítását, kereskedelmét. A 86a. cikk (2) bekezdése konkretizálja a szimbólumok körét: zászlók, jelvények, egyenruhák, ezek részei, jelszavak, köszöntési formák, valamint az ezekhez megképezésig hasonló szimbólumok.^[19]

Oroszország alább alkalmazott büntető törvénykönyve (282. cikk) tiltja a szélsőséges szervezetek létrehozását, a szélsőséges (elsősorban náci) szimbólumok tilalma pedig a szabálysértési törvényben (20.3. cikk) található. Ez utóbbi szankcionálni rendeli a náci eszközök, szimbólumok és kellékek nyilvános használatát és propagálását (a kommentár szerint^[20] ez a német nemzetiszocialista párt és az olasz fasiszta párt által használt tárgyak, szavak, mozdulatok nyilvános helyeken való használatát jelenti, de ide tartozik azok népszerűsítése, gyártása, eladása vagy megszerzése is), ahogyan a szélsőséges szervezetek ilyen jelképeit is.

II. A SZVASZTIKA KÉT KONTEXTUSBAN

1. A tabu-helyzet: Nix v Germany (2018) ügy

Hans Burkhard Nix egy blogbejegyzésében (2014 tavaszán) Heinrich Himmler egykori SS-főnök képe szerepelt SS-egyenruhában, horogkereszttel az előlő zseben és karszalagján. A vulgáris hangvételű bejegyzésben Nix arról írt, hogy egy hivatalnok rasszista és diszkriminatív módon járt el német-nepáli származású lányával szemben, amikor egy szakképző tanfolyamra jelentkezett. A bejegyzés mondanivalóját Nix ezen, Himmler-idézettel is kísért képpel illusztrálta. A bíró-

[18] További tételes példákhoz ld. Lovászy - Trócsányi, 2020 (az egyes országtanulmányok vélemény szabadságra vonatkozó pontjai), ill. Smuk, 2019, 237-240.

[19] Németországban a háborús és egyéb játékszoftverek tekintetében is alkalmazták a náci szimbólumok tilalmát, de ez oda vezetett, hogy a programok az eredetiekhez nagyban hasonlatos jelképeket kreáltak. Ld. BBC: Germany Lifts Total Ban on Nazi Symbols in Video Games, 2018.

[20] Ld. <https://koapkodeksrf.ru>, 2021, illetve Yudina, 2018.

ság az alkotmányellenes szervezetek szimbólumainak közzététele miatt pénzbüntetésre (a később enyhített első fokú ítélet még szabadságvesztésre is) ítélte.

A másodfokú bíróság kiemelte, hogy a blogbejegyzés tartalmát képező, hatósági eljárás miatti panaszkodás és a náci vezető Himmler és a Harmadik Birodalom között semmilyen összefüggés nincs, a vádlott sem utalt ilyen párhuzamra, valamint nem határolódott el a náci ideológiától. A müncheni bíróság megállapítása szerint Nix a képet „figyelemfelkeltő eszközként” használta fel. Az alkotmányellenes szervezetek jelképeinek használatáról szóló rendelkezés ezt éppen azért tiltja, mivel az volt a célja, hogy megakadályozza, hogy bizonyos szimbólumokhoz az emberek „hozzászokjanak”. Ezért ezeket a német törvények eltiltják minden kommunikációs felületről, tulajdonképp ún. „kommunikációs tabut” létrehozva. A bíróság mindazonáltal azt is hozzátette, hogy Himmler képen az egyenruha zsebében szereplő szvasztika igazából nem is volt kivehető az objektív megfigyelő számára.^[21]

A német bíróságok 1972 óta úgy értelmezik a 86a. cikket, hogy az abban foglalt tényállás megvalósulásához nem szükséges, hogy az elkövető a szimbólumot alkotmányellenes célok elérése érdekében használja, vagy akár hogy az alkotmányellenes szervezet céljaival való egyetértése jeleként tűnjön fel, és az sem, hogy a jelképhasználat konkrét veszélyt okozzon az alkotmányos demokráciára nézve. Ez a szabály egyszerűen tabut jelent, amely kiltja az ilyen szimbólumokat a német politikai életből. A használat többértelműsége sem mentesít a tilalom alól.^[22]

A Szövetségi Alkotmánybírósághoz benyújtott alkotmányjogi panaszában Nix a *Vajnai v. Hungary* ügyre hivatkozott, mondván, az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint is a véleménynyilvánítás szabadságát (az Egyezmény 10. cikkét) sérti, ha ilyen szimbólumok használata miatt büntetnek meg valakit. Azt is előadta, hogy a rendes bíróságok nem vették figyelembe azt a körülményt, hogy ő nem a náci politikust élte, hanem blogbejegyzéseivel társadalmi kérdésekre reflektált, ez esetben a német hatóságoknak egy migráns gyermekkel szembeni diszkriminatív eljárása miatt tiltakozott. A Szövetségi Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszt érdemi vizsgálat (és indokolás) nélkül visszautasította.^[23]

Az EJEB felhívta korábbi megállapítását, miszerint az Egyezmény 10. cikke és a véleménynyilvánítás szabadsága az internetre és az ott közzétett képekre is kiterjed. A panaszos által kifogásolt szankció a 10. cikkben biztosított jogát érintette, annak jogszerűsége azon múlik, hogy bizonyítást nyer-e, szükséges korlátozásnak minősül-e egy demokratikus társadalomban. A Bíróság kiemelte, hogy meglehetősen szűkre szabott annak lehetősége, hogy a közügyekről szóló politikai szólás korlátozás alá essen. A Bíróság az emellett szóló nyomós érdeket a náci diktatúra történelmi hatásaiban mutatta ki.

[21] Nix v. Germany-ügy (2018), 17.

[22] Nix v. Germany-ügy (2018), 31-32.

[23] Nix v. Germany-ügy (2018), 28.

„Történelmi szerepük és tapasztalataik fényében a náci borzalmakat átélt államok különleges erkölcsi felelősséggel bírnak abban, hogy eltávolodjanak a náci által elkövetett tömeges atrocitásoktól. A Bíróság úgy ítéli meg, hogy ennek fényében kell tekinteni a jogalkotó döntésére, amely a náci jelképek használatát büntetőjogi úton szankcionálja, a náci jelképek használatát kitiltja a német politikai életből, a politikai béke fenntartása és a nácizmus újjáéledésének megakadályozása céljából.”^[24] A tényállás alól az oktatási, művészeti célú felhasználás mentesül, valamint, ha a közéletű épp a nácizmussal szembeni egyértelmű álláspontjának ad hangot. A Bíróság elfogadta, hogy a panaszos nem kívánt sem náci propagandát terjeszteni, sem gyűlöletre uszítani, blogbejegyzései pedig a közérdeklődésre számot tartó témákról szóltak.

Nem sikerült azonban bizonyítani semmiféle párhuzamot a Nix által kifogásolt, lányával szembeni hatósági intézkedések és a blogbejegyzésben használt náci szimbólum (vagy Himmler személye, politikája) között. Így aztán az EJEB elfogadta azt a német bírósági álláspontot, hogy az SS vezetőjének képe nyilvánvalóan csak figyelemfelhívó funkciót töltött be (*“eye-catching device”*). Az EJEB elfogadta, hogy a német politikai élet tabutémáját sértő volt a blog, a véleményszabadság korlátozása az ország történelmi tapasztalatai és politikai békéjének védelme érdekében legitim célt szolgált, egy demokratikus társadalom méltán érezhette annak nyomós szükségét. A pénzbüntetésre mérsékelt szankciók pedig arányosnak is mondhatók, nem melleleg azért, mert Nix urat korábban már többször is szankcionálták hasonló bejegyzései^[25] miatt.^[26]

2. A kontextus mérlegelése: Karatayev v Russia-ügy (2021)

A horogkereszt- vagy szvasztika ábrázolások kapcsán is fel lehet vetni azt, hogy a (náci) önkényuralmi rendszer úgy tette prominens szimbólumává, hogy annak történelmi háttere is volt – amelynek természetesen semmi köze sem volt a későbbi nemzetiszocialista ideológiához. Az utókor számára a szvasztika nagyon erősen összekötődött a náci rendszerrel, többes jelentésrétege ritkán merül fel.^[27] A kétezres évek elején egyes európai hindu egyházi vezetők a szvasztika „rehabilitációját” kezdeményezték^[28], és ehhez a mozgalomhoz köthető az Oroszországban történt eset, amely a strasbourgi fórumig jutott.^[29]

[24] Nix v. Germany-ügy (2018), 47.

[25] Angela Merkelt ábrázolta horogkeresztes náci egyenruhájában és Hitler-bajuszt rajzolt az arcára [13].

[26] Voorhoof, 2018, 53-56.

[27] Ld. a BBC riportját arról, hogy Angliában mennyire elterjedt a szvasztika – nem nációra utaló – megjelenése: BBC: Walls, floors and rocks..., 2014.

[28] BBC: Hindus want to ‚reclaim‘ swastika, 2005.

[29] <https://europeancourt.ru>, 2014.

Vlagyimir Karatayev, a *Zakubanye* című újság főszerkesztőjeként, 2007 elején tett közzé szerkesztőségi publicisztikát „A szvasztika védelmében” címmel. Ebben a hindu szervezetek Európa-szerte megjelent kampányára hívja fel a figyelmet, amely mozgalom a szvasztika náci konnotáció alóli felszabadítását tűzte ki célul. A publicisztika leírta a szimbólum történelmi jelentőségét a hindu, szláv és más kultúrákban, és ezt az állítását alátámasztotta képekkel is. Ezek közül az egyik egy tizennegyedik századi lepel volt egy bukovinai kolostorból, amely egy szent képe mellett több horogkeresztet ábrázolt; a másik pedig az oroszországi Vologda régióból származó, tizenkilencedik századi aranyhímzés töredéke volt, amely horogkeresztet tartalmazott, absztrakt virágmintával körülveve.

Ezen képek közzététele miatt szabálysértési eljárás indult, és Karatayev főszerkesztőt a szabálysértési törvény 20.3 § alapján 1000 rubeles pénzbírsággal szankcionálták, az adott lapszám valamennyi példányát pedig begyűjtve elkobozták. A főszerkesztő azzal érvelt, hogy nem közvetlenül náci szimbólumokat tett közzé, hanem kulturális tárgyakat; továbbá az írása pusztán a hindu szervezetek európai mozgalmának bemutatásáról szólt. Az eljáró hatóság szerint, ha a közzétett képek ugyan nem is a náci diktatúra szimbólumát ábrázolják, de nagyon hasonlóak ahhoz. A képekhez tartozó írás szövegét nem is tartotta szükségesnek megvizsgálni, értékelni. Ezt az álláspontot osztotta a fellebbezést elutasító bíróság 2007 nyarán, jöllehet – a kulturális minisztérium helyi szerve által kiadott szakértői vélemény szerint is – a bemutatott képeken szereplő szvasztikát nem lehet összekeverni a náci által használt horogkereszt-szimbólummal.^[30]

Az EJEB megjegyzi, a szabálysértési törvény mellett az szélsőséges tevékenységek elleni küzdelemről szóló (2002-es) törvény is büntetni rendeli a náci jelképek használatát. 2019-ben mindazonáltal a törvényt módosították, és ettől kezdve megengedi a náci szimbólumok használatát, amennyiben az a náci ideológiával szembeni negatív attitűdöt hirdeti, vagy semmi jelét nem mutatja, hogy azt népszerűsíteni, felmenti akarná.

A strasbourgi bíróság, befogadván a kérelmet, több tisztázó kérdést is feltett Oroszország irányába. Abban nem volt vita a felek között sem, hogy a szabálysértési bírság és elkobzás az Egyezmény 10. cikkébe foglalt véleményszabadság korlátozását valósította meg. A Bíróság megállapította, hogy az alkalmazott orosz jogszabályok (és az alkalmazó hatóságok) abban az időben általános tilalmat létesítettek a horogkereszt használatára, tekintet nélkül a jelképhasználattal kapcsolatos véleménynyilvánítás tartalmára. Az EJEB hivatkozott a Nix- ill. a Vajnai-ügyben tett megállapításokra is. A Bíróság azonban itt kiemelte, hogy az orosz bíróságok elmulasztották értelmezni a szimbólumok ábrázolásának kontextusát. Pusztán arra alapozott ítéletük, hogy a közzétett képek nagyon hasonlóak a náci jelképekhez, mellőzi a kontextuális

[30] Karatayev v. Russia-ügy (2021), 5-11.

értékelést arra vonatkozóan, hogy a cikk vagy a kísérő képek tekinthetők-e szélsőséges ideológiát hirdetőnek, vagy járhatnak-e más módon káros következményekkel.^[31] Így aztán az EJEB a 2021 nyarán hozott egyhangú döntésével megállapította az Egyezményben foglalt jog sérelmét.^[32]

III. KONKLÚZIÓ

Az önkényuralmi jelképek tilalmával kapcsolatos európai emberi jogi standardok helyzetéről a következő megállapításokat tehetjük az EJEB újabb döntései nyomán.

Az önkényuralmi jelképek használatának korlátozása a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását jelenti, mégpedig a tartalomsemleges szólásszabadság-védelem kivételeként. A jelképek tilalmának szükségességét általában véve alátámasztja az európai jogrendszerekben a megélt diktatúrák történelmi közelsége, az általuk képviselt mérgező ideológiák terjedésének megakadályozása, a totalitárius mozgalmak feléledésének megakadályozása és a közrend védelme. A jelképek tilalmával kapcsolatban az újabban felmerült emberi jogi esetek a társadalmi diskurzusokban azon sajátosságból fakadtak, hogy a jelképek összetett szemiotikai üzenettel bírnak, használatuk legalább háromféle kontextusban merülhet fel: a) az önkényuralmi rendszer és ideológia helyeslésének, terjesztésének céljával (ez általában tiltott); b) az önkényuralmi rendszer elleni, ideológiáját elutasító vagy arról szóló történeti-oktatási-tudományos-művészeti véleménynyilvánításként (ez általában engedélyezett); c) a jelképnek a totalitárius rendszereket megelőző, történetileg korábbi jelentését felhasználó céllal (ez napjainkban még vitatott és kontextus-tisztázó értelmezést igényel).

Az európai államok jogrendszerei a demokrácia és a közrend védelmében inkább érzékenyen reagálnak ezekre az esetekre, értve ez alatt, hogy „tabuállítás” hiányában is jobban hajlanak korlátozásra, tilalomra.^[33] Az ebből fakadó jogviták egy része a strasbourgi bíróság elé is eljut. Az EJEB a két újabb döntésében ugyan nem azonos képi megjelenítést (egy Himmler-kép és egy középkori lepel) értékelt, de a véleményszabadság korlátozása szempontjából eltérő alapállást foglalt el. A német, szélesebb korlátozási helyzetet (mint tabutémát) tulajdonképpen önmagában elfogadta, az orosz esetben viszont kontextusvizsgálatot várt volna el.

[31] Karatayev v. Russia-ügy (2021), 23-24.

[32] A fentebb említett büntetőjogi kommentárok is megerősítik immár, hogy a tényállás nem valósul meg, ha a jelképek közléséhez nem kapcsolódik a náci diktatúra igazolásának vagy ideológiája terjesztésének szándéka (ld. <http://koapkodeksrf.ru>).

[33] A magyar joggyakorlat szerint a választási kampányban a véleményszabadság kiemelt védelmet élvez. Ezzel együtt, a Kúria abban az esetben, amikor a horogkeresztet egy közösségi média-posztban egy párt politikájának minősítésére kívánták felhasználni, kimondta, hogy „a választási kampány nem semlegesíti az önkényuralmi jelképek használatának tilalmát.” Ld. Kvk.I.37.443/2014/4. számú határozat.

A horogkeresztrel kapcsolatos újabb ügyekben nem nagyon találunk bírói hivatkozást a diktatúrák áldozatai és hozzátartozóik jogai sérelmére. Ezek a jelek arra utalnak, hogy a diktatúrák vagy az azokhoz köthető ideológiák visszatérése elleni büntetőjogi szankciók már sokkal inkább a közrend, semmint az egyének jogainak védelmével kerülhetnek alátámasztásra az európai emberi jogi standardok szerint. Ennek fényében ismét felhívhatjuk a figyelmet arra, hogy a hazai büntetőjogi tényállás (Btk. 335.§) fordulata sokkal inkább a gyűlöletbeszéd tágabb kontextusában értelmezhető, s talán nem a legjobban sikerült^[34] fordulattal él (az elkövetési mód „köznyugalom megzavarására alkalmas – különösen az önkényuralmi rendszerek áldozatainak emberi méltóságát vagy kegyeleti jogát sértő – mód”).

Az EJEB sokat hivatkozott, a diktatúrák időbeli közelségét jogalkalmazási szemponttá emelő (a rendőrök párttagságának tilalmát elfogadó) Rekvényi- és (a vöröscsillag többes jelentése miatt a régi munkásmozgalomra utalást védettnek mondó) Vajnai-ügyei is már évtizedes múltban születtek. Az önkényuralmi rendszerek történeti távolodására és emiatt a személyes érintettség fokozatos megszűnésére várni a vonatkozó jogesetek száma miatt sem időszerű. Mint-ha a társadalmi folyamatok törvényszerűen kitermelnék ezen ideológiák iránti „szükségletet”, mert a történelem nem ért véget. Jóllehet az EJEB gyakorlatát és az itt bemutatott eseteket is meghatározza, hogy a jelképhasználattal felmerülő társadalmi veszélyek (illetve a korlátozásukhoz fűződő társadalmi érdek) inkább a közrend és a demokratikus berendezkedés védelmével kapcsolatosak. Az időmúlás azonban már érezhető néhány döntésben. A Vajnai-ügyben az EJEB szerint a kommunizmus jelképeitől való személyes félelem érthető, de a „Magyar Köztársaság által a kommunizmus áldozatai számára nyújtott, jól ismert jogi, morális és anyagi biztosítékok ismeretében az ilyen érzelmek nem tekinthetők ésszerű félelmeknek.”^[35] Továbbá, a német Szövetségi Alkotmánybíróság is azért nem oszlatta fel 2017-ben a neonáci német Nemzeti Demokrata Pártot – noha a demokratikus működés és a neonáci eszmék létét bizonyítva látta –, hogy valójában semmi esélye nincs a pártnak a hatalom megszerzésére, és ezért nem jelent valós fenyegetést a demokráciára.^[36]

[34] Ennek értelmezéséhez ld. Smuk, 2013, 25-34., továbbá Koltay, 2021, 80.

[35] Vajnai v. Magyarország-ügy (2008), 57. Dogmatikai elemzését ld. Smuk, 2013, 30-31., ill. Smuk, 2019, 244-246.

[36] NPD-ügy (2017. január 17-i ítélet, 2 BvB 1/13).

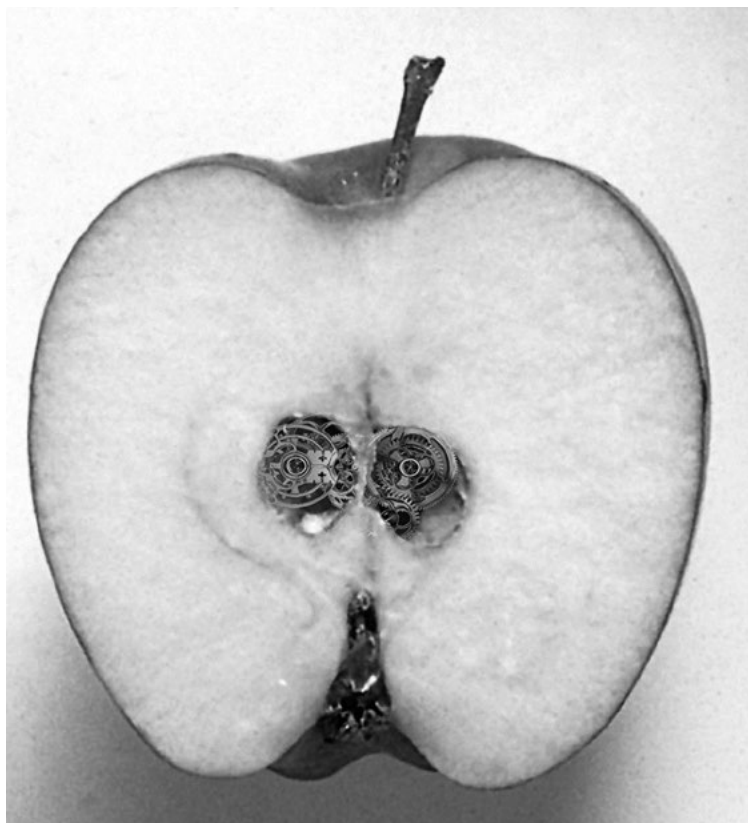
FELHASZNÁLT IRODALOM

- BBC: Germany Lifts Total Ban on Nazi Symbols in Video Games, 2018. (Elérhető: <https://www.bbc.com/news/world-europe-45142651>).
- BBC: Hindus want to 'reclaim' swastika, 2005. (Elérhető: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4188141.stm).
- BBC: Walls, floors and rocks: England and its swastikas, 2014. (Elérhető: <https://www.bbc.com/news/uk-england-26369329>).
- Das Versteck Spiel, 2021. (Elérhető: <https://dasversteckspiel.de>).
- Múlt-kor: Imádtá a világ, míg Hitler el nem lopta, 2015. (Elérhető: <https://mult-kor.hu/imadta-a-vilag-amig-hitler-el-nem-lopta-a-szvasztika-20150911>).
- Koltay András (2010): A Vajnai-ügy. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a vörös csillag viselésének büntethetőségéről. In: *Jogesetek Magyarázata*. 2010/1. sz.
- Koltay András (2021): A véleményszabadság alkotmányos védelme az Alaptörvény első évtizedében. In: *Acta Humana*. 2021/2. sz.
- Lovász László Gábor – Trócsányi László (szerk.) (2020): *Európai körkép*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Madarász Imre (2014): Az olasz fasizmus jelképei és mítoszai. In: *Klió*. 2014/2. sz.
- Sajó András (1995): *Az önkorlátozó hatalom*. KJK-MTA, Budapest.
- Smuk Péter (2013): Ostrom vagy felújítás alatt? A véleményszabadság új határai. In: *Közjogi Szemle*. 2013/2. sz.
- Smuk Péter (2019): Az önkényuralmi rendszerek jelképei és a használatukat tiltó jogi szankciók rendszere. In: *In Médias Res*. 2019/2. sz.
- Spiegel Online: Truth about 88. New Book Reveals Secret Meaning of Neo-Nazi Codes, 2011. (Elérhető: <http://www.spiegel.de/international/germany/the-truth-about-88-new-book-reveals-secret-meaning-of-neo-nazi-codes-a-770820.html>).
- Sviličić, Nikša – Maldini, Pero (2013): *Visual Persuasion and Politics: Ideology and Symbols of the Totalitarian Regimes – Case Study: Hammer and Sickle*. 37 Collegium Antropologicum 2.
- Teitel, Ruti G. (2000): *Transitional Justice*. Oxford University Press, New York.
- Yudina, Natalia (2018): *Countering or imitation: The state against the promotion of hate and the political activity of nationalists in Russia in 2017*. Sova. (Elérhető: https://www.sova-center.ru/en/xenophobia/reports-analyses/2018/03/d39029/#_ftnref27).

JOG- ÉS EGYÉB FORRÁSOK

- A Tanács együttes fellépése (1996. július 15.) az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján, a rasszizmus és az idegengyűlölet leküzdésére irányuló fellépésről (96/443/IB).
- A Tanács 2008/913/IB kerethatározata (2008. november 28.) a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről.
- Az Európai Parlament 2009. április 2-i állásfoglalása az európai lelkiismeretről és a totalitarizmusról (2010/C 137 E/05).

- CDL-AD(2013)004-e – Joint Amicus Curiae Brief for the Constitutional Court of Moldova on the Compatibility with European Standards of Law No. 192 of 12 July 2012 on the prohibition of the use of symbols of the totalitarian communist regime and of the promotion of totalitarian ideologies of the Republic of Moldova. Adopted by the Venice Commission (2013).
- European Parliament: Debates. (Elérhető: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20171213+ITEM-022+DOC+XML+V0//EN&language=EN>).
- Hans Burkhard Nix v. Germany-ügy (2018).
- <http://koapkodeksrf.ru/rzd-2/gl-20/st-20-3-koap-rf>
- <https://europeancourt.ru/2014/07/07/16040/>
- Karatayev v. Russia-ügy (2021).
- Kvk.I.37.443/2014/4. számú határozat.
- Legislative Observatory, 2017/3007(RSP). (Elérhető: [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2017/3007\(RSP\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2017/3007(RSP))).
- NPD-ügy (2017, BVerfGE 2 BvB 1/13).
- Vajnai v. Hungary-ügy (2008).

•
Halász Géza, Pontosan